

Постійно купував книжки – у книжкових магазинах та у букіністів. Утім, частіше отримував друковане слово у подарунок. Свої твори також охоче дарував. Навіть попри високі ціни останніх років ніколи не намагався нажитися на продажах чи гонорарах. Навпаки, ще й постійно кликав редакторів на каву. Іноді мені навіть здавалося, що редакторська публіка свідомо затягує з вичиткою та друком, аби максимально продовжити собі гостинне частування.

Щомісяця, а то й частіше уриваю хвилю для того, щоб прийти на батькову могилу – сам чи зі знайомими. І доволі часто, хоч і не кожного разу, буваю зворушеним, помітивши на гробівці квіти та поминальні свічки, принесені кимось не з родини. Ніхто з великого кола батькових знайомих не хвалиться мені, що от, мовляв, був у твого тата, та я і не дуже дошукуюся, хто ці люди. Головне, що пам'ятають.

Володимир МАКАРЧУК

СТЕПАН АРСЕНТІЙОВИЧ МАКАРЧУК – МІЙ БАТЬКО І ВЧИТЕЛЬ

Мала велике щастя від Бога тішитися любов'ю та підтримкою обох своїх батьків до 52-річного віку. І все ж, за законами життя настав день, коли я і мій старший на два роки брат напівосиротіли. Батько покинув цей прекрасний світ та родину, не доживши кілька днів до свого 85-річчя.

За місяць до смерті тато повідомив, що ювілей не святкуватиме. Казав, що не має здоров'я на ресторанні атракції. За кілька днів додав, що кошти, замість витратити їх на ресторан, передасть на підтримку АТО.

Серед останніх турбот тата було видання спогадів, які він писав у таємниці від усіх. Комп'ютерний набір тексту довірив колишньому своєму аспіранту Роману Тарнавському. Мемуари мали б стати подарунком собі, рідним та друзям на своє 85-річчя. На жаль, його остання книжка “Побачене, почуте, пережите” вийшла у світ без автографів та усних коментарів автора. Як недоспівана пісня, як недоглянута дитина, що народилася з любові та без опіки..., покинута сама на себе. Інакше чи став би дехто із моїх приятелів питати: “Чому твій тато так коротко згадає свою родину? Майже нічого не пише про тебе? Невже родина так мало важила для нього?”. Хто близько знав мого тата, ніколи не сумнівався у його чеснотах як сім'янина. І все ж, хочу додати кілька теплих слів до світлої пам'яті свого батька як голови дружньої родини.

Мій перший спогад про тата – гуляємо літньої днини удвох у Стрийському парку. Я тримаюся за татів мізинчик і почуваюся цілковито захищеною і щасливою.

У віці п'яти-шести років задалася примітивними дитячими запитаннями: “Кого батьки люблять більше – мене чи брата?”. І ще: “Хто мене більше любить? Тато чи мама?”. Мама частіше була поруч. Основний тягар виховання дітей лежав на ній. Від мами доволі часто траплялося чути виховні лекції, а іноді й діставати ляпасів по одному місцю. Тато лаяв нечасто. Але мамине биття по дупі менше боліло, ніж татове сердите слово... Маму я сприймала цілком спокійно. Татового ж гніву боялася. Тато сердився рідко, але кожного разу здавалося, що за словами підспіють дії. Але тато мене ніколи не бив.

Зимовий вечір. Чи вже пізня година, сказати непросто. Узимку темніє рано і того вечора теж уже було темно. Надворі крім нас із подружкою – зовсім нікого, а ми все ковзаємося на санках і додому йти не збираємося. Раптом на обрії з'являється постать розлюченого чоловіка. Через вітер слів не розібрати. Та що він від нас хоче? Краще втечемо й не будемо наражатися на неприємності. Тікали недовго. Дорослий мужчина швидко наздогнав маленьких дівчаток. Схопив за руку... І от халепа – та це ж мій тато... Які звинувачення я почула тоді від батька, не пригадую. Пам'ятаю лише сором, який мене переслідував так довго, що залишив насічку на моїй дитячій пам'яті. Чи повірив тато, що я тікала не від нього, а від чужого дядька?

Щемливі ніжні спогади про дитинство відносять мене у теплі літні дні, проведені в Гаю – на хуторі с. Дуліби Гошанського району Рівненської обл. в садибі дідуся Арсена й бабусі Ганни. Тато закидав нас із братом туди кожного літа. У далекі 1960–1970-ті роки дістатися до села було непросто. Автобусний маршрут між Гощею та Дулібами з'явився лише у 1974 р., а до того діставатися від районного центру треба було пішки. Довга, близько 6 км, дорога поміж пшеничними полями ставала незрівнянною веселою мандрівкою з кінцевою станцією у маленькому дивосвіті, наповненому різними природними та надприродними чудесами. До дванадцятилітнього віку я була упевнена в існуванні польових, лісових та водяних русалок, про яких начулася від дідуся. Саме дідусь був основною діючою особою у тому раю-казці. Саме дідусь, який, на відміну від бабусі, завжди мав час на онуків, не лише пильнував малих бешкетників, але й виховував їх. Під його пильним наглядом ми рвали вишні, збирали яблука-падалки, у великому казані на вуличній печі варили картоплю для свиней, прибирали у хліві і ще багато чого. Та варто було залишити нас сам на сам із природою, як ми з братом давали волю своїй бурхливій натурі й починали нехотячи шкодити. То своїми ніжками стовчемо трохи городини, то своїми рученятками зламаємо гілку на вишні, то у гноївку вліземо... А дідусь все одно огортав нас любов'ю і, як наставляв час покидати хутір, плакав разом із нами й обов'язково кожному особисто вручав карбованця. О, який великий то був скарб! Я завжди віддавала того карбованця мамі, бо вважала себе недостойною марнотратити такий коштовний дарунок.

Якби була можливість повернутися на один день у своє дитинство, я б вибрала літню днину на хуторі коло с. Дуліби. Той хутір зрідка сниться мені і

досі, але не таким привітним, як у дитинстві. Він лякає мене порожнечою зовсім незнайомої мені холодної хати. Я знаю, що це хутір діда, але не впізнаю там нічого...

Брат Володя з народження проявляв більшу тягу до знань, аніж я. Він ішов у школу, вмюючи читати і писати. Він був гордістю родини. Його віддали у СШ № 4 з англійським мовним ухилом, яку він закінчив із золотою медаллю. Потім так само успішно закінчив історичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка. Я ж перед школою ні читати, ні писати не вміла. Тому батьки відвели мене до звичайної СШ № 27, з якої я приносила свої заслужені “4” та “5”, особливо не переймаючись тим, хто з мене виросте. Отримавши восьмирічну освіту, подалася до художнього училища. Коли ж вирішила отримати вищу освіту, то, як і брат, обрала історичний факультет Львівського університету. Володіючи дипломами художника та історика, кілька років провчителювала в одній школі із мамою. Шукала себе довго. Тато не втручався, хіба що своїм прикладом направляв мене на мою наукову стежку. Ніколи й подумати не могла, що доля покрутить-повертить і таки зробить з мене кандидата мистецтвознавства, старшого наукового співробітника Інституту народознавства НАН України – тієї самої установи (званої тоді як Музей етнографії), в стінах якої у 1964 р. (будучи співробітником відділу етнографії) мій тато написав свою кандидатську дисертацію. Воно ж бо й правда – яблуко від яблуні недалеко падає.

Найбільше відведеного на життя часу батько провів за письмовим столом. Коли ми з братом були ще малими й жили у спільній кімнаті, тато мав окремий кабінет. Одну зі стін кабінету займав стелаж із книжками, а почесне місце – справжній письмовий стіл, який у 1960–1970-х роках я сприймала як велику розкіш. Мама повністю підтримувала татову жертвну любов до науки, старалася не турбувати хатніми справами.

Коли ми з братом підросли, нас розселили по різних кімнатах. Тато змушений був перебраться до вітальної зали, де стояв телевізор. Але на той час він настільки зріднився із своїми науковими паперами, що міг спокійно працювати, не зважаючи на сторонні звуки, які лунали у вечірні години з телевізора. Єдине, що його турбувало: “як можна тратити свої розумові клітини на дурнуваті серіали?”

У день свого 17-річчя я познайомилася з хлопцем. Через рік хлопець на ім'я Анатолій запропонував мені вийти за нього заміж. Домовилися, що він прийде до нас додому просити моєї руки. Пам'ятаю, як сказала мамі: “Завтра до нас прийде Толік”. Материнське серце відчувало причину візиту. “Чого він прийде? Свататися?”, – гнівно спитала вона й додала: “Рано тобі ще заміж”. Що й казати, я і без того хвилювалася, а після таких слів і зовсім запанікувала. “Ну, – думаю, – мама попередить тата... Капець мені...”. Коли наступного дня Толік з'явився на порозі, його гостинно запросили за стіл і вислухали. Я боялася реакції тата.

А він мовчав. Та й мама уже не була такою розгніваною, як день напередодні. Тато спокійно прийняв мій вибір як єдино правильний. Що ж він там собі думав насправді? Чи не боявся моїх помилок? Мені ж було лише вісімнадцять.

Тато ніколи не втручався у мої плани. Навіть у дитинстві вважав, що я маю право на свою думку. Мама ж завжди пробувала радити... Що було кращим для мене? Я й досі шукаю та не можу знайти відповідь на це запитання.

Можливо, ця та багато інших рис мого тата витворили для мене приклад високоморальної людини. Пригадую як у сьомому чи то восьмому класі вчителька української мови дала домашнє завдання: аналізуючи вчинки літературних героїв, написати твір про ідеал людини. Не випадково закарбувалося в мій пам'яті те завдання. Пам'ятаю, як хотілося писати про реального тата, а не вигаданого героя. Саме батько був найкращим прикладом чесної, працьовитої та надзвичайно розумної людини. Чи було щось таке, чого він не знав? Ні, не було.

Часто запитувала в тата про історичні події, часописи, персоналій, знаючи, що отримаю фахову відповідь. Запитувала і боялася. А раптом тато присоромить мене словами: “Як можна досі цього не знати?”. Але жодного разу таких слів я не почула. Як не чула від тата й репліки: “Прочитай про це там-то і там-то”. Як справжній учитель, батько спершу розтлумачував мені те, що мене цікавило, а вже потім міг порадити простудіювати першоджерело. Спілкування з татом навчило не соромитися своїх незнань, жити в постійному пошуку питань та відповідей. І ще одним правилом мого життя стала сказана ним одного разу фраза: “Ніколи не бреші, коли можна не брехати”.

Шляхетність була вродженою рисою мого батька. Завжди щира і ввічлива поведінка була його природнім станом. Найбільше, що він міг закинути на адресу кривдника, то це хіба що дотепний жарт. Здавалося, що його оточують одні друзі, що все в нього добре, що він живе за заздальгідь складеними планами. Справжнім одкровенням став для мене написаний ним спогад про те, що з посади декана він пішов, щоб не дратувати своїх ворогів. Досі я була переконана, що йому стало нецікаво й обтяжливо займатися адміністративними справами. Мандри архівами й бібліотеками манили його значно більше. Так принаймні він казав нам, своїй родині. Ніколи ніхто із нас не чув від нього нарікань на будь-яку адресу.

Смислом татового життя була наука, але не наукові амбіції. Завжди заповзятю готувався до виступів на сесії етнографічної секції Наукового товариства імені Шевченка. Тішився результатами своїх наукових пошуків. Яким же було мое здивування, що люблячого історію України вченого жоден голова етнографічної секції НТШ не запросив стати її членом. Ні на хвилину не сумніваюся, що тато сприйняв би таку пропозицію як вияв поваги до його наукового доробку. Самому ж проявити ініціативу було незручно, не скромно.

Мемуари “Побачене, почуте, пережите” – це автобіографічна повість, у якій чимало такого, про що не варто згадувати. Але ж усі ми не без гріха. Головне, щоб спокута наша була щирою.

На початку 1976 р. померла моя бабця Ганна, яка перенесла інсульт і перед смертю декілька років лежала паралізована. Услід за бабусею (через два тижні) помер і мій дідусь Арсен. За розповіддю батька, дідусь у лютий мороз ішов за бабусиною труною без головного убору. Дорога не близька – з хутора до сільської церкви, а тоді – на цвинтар. Застудився, дістав запалення легень, але лягти в лікарню відмовився. Отак і згорів услід за бабусею Ганною через два тижні по її смерті. На похорон дідуся мене відпросили з навчання. У пам'яті закарбувався епізод, як тіло діда привезли до церкви. Тато залишився знадвору, мені сказав: “Можеш іти до церкви”. Але я лишилася коло нього. Мороз. Віхола. Стояти на холоді і чекати закінчення панахиди виснажливо. Переступаю з ноги на ногу, підстрибую. А тато усю відправу мовчки стоїть під церквою з непокритою головою. Виглядало так, якби Служба Божа тривала отут, перед ним, а не там, за стінами церкви, яка тоді, у 1976 р., для декана історичного факультету була табу. І все ж, мені сказав: “Іди”. А я, комсомолка, вихованням якої займалася радянська школа, не зрозуміла того батьківського дозволу, а може й прохання...

Попри державницьку антирелігійну гонитву, на Навський Великдень тато щорічно через сільську рідню передавав гроші і замовляв парастас за батьками у Дулібській церкві. З проголошенням незалежної України батько почав відвідувати храм Покрови Пресвятої Богородиці на вул. М. Грушевського. До церкви на недільні Служби старався ходити сам. Не любив гурту в такій справі...

Перед останньою сповіддю (у лікарняній палаті) попросив у нас із братом пробачення, а ми попросили пробачення в нього. Але ні я, ні брат не знали, за що наш найкращий у світі тато може вибачитися, хіба що, бо так заведено. На батькових очах були сльози. Що це кінець не вірилося...

У 2013 р., коли я повернулася з чергової експедиції, застала тата якимось відчуженим. Мама прокоментувала: “Тато образився, бо ти йому не сказала, що їдеш в експедицію”. Мене здивували ці слова. Гадала, що розмови про чергову експедицію чули всі хатні. Лише після втрати я прозріла – тато бентежився думкою про свою раптову смерть. Його боліло, що я не утаємничилася з ним бодай ненадовго, щоб повідати про свої справи. Гадав, що я не вважаю за потрібне сердечно прощатися з ним перед довгою розлукою. А я не думала, що тато може покинути нас так раптово.

За десять днів до своєї смерті він ходив на роботу і дихав повноцінним життям. А батьківське серце боліло і потихеньку вмирало. Тато важко пережив Револьюцію Гідності, коли загинули перші герої. Далі було ще важче. Вторгнення путінських банд в Україну, ганебний Іловайський котел, реальна затяжна війна стали причиною масових сердечних недуг. Україна, яка у 2013–2014 рр. не мала імунітету до варварства, почала втрачати своїх патріотів не лише на фронті... Знесилившись від журби, перестало битися й серце мого тата. Останні його сни – фронтіві реалії. У тих снах тата турбували безпорадність керівництва, жахливі смерті й каліцтва молодих хлопців, які він бачив, як на яву.

Завжди стриманий та утаємничений, гадаю, перед смертю все ж хотів поділитися з рідними наболілим, і зокрема своїми правдоподібними снами. А ми, щоб не ятрити його душі поганими думками, не розпитували... Лише увечері, в переддень смерті, запитали, що то за незнайома молитва, якою він тихенько молиться? І тато радо відкрив перед нами одну зі своїх таємниць, як віддзеркалення своєї іще живої серед нас душі:

*Господь наш, Ісусе Христе,
Пресвятая Богородице, Святий Степане,
Всі праведні мої предки,
Молю для себе Благодать,
Щоб міг добро робити людям,
І щоб вони мені відповідали тим же.
Здоров'я всьому тілу моєму дайте,
Світлу думку розуму моєму,
Праці гарні результати.
А сатану в омут направляйте,
Щоб зла не ніс і спокуси не наводив.
Амінь.*

Уранці 2 грудня 2014 р. останніми словами батька були: “Біда, Олено, біда. Б’ють москалі наших хлопців”. Пам’ятаючи ці слова, молюся: “Господи, помилуй і спаси нас, грішних”.

Не проходить і дня, щоб я не сказала мамі: “Мамо, я тебе дуже люблю”. Татові я такого ніколи не казала, думала – він не настільки сентиментальний, щоб тішитися з такого. Тепер шкодую, бо переконана, що на першому місці в тата була любляча родина, а вже потім цікава робота. Тому багато доказів. Один з них – букет червоних троянд, які Степан Качараба приніс до нашого дому 13 вересня 2015 р., щоб привітати із днем народження мою овдовілу маму. Саме такі троянди кожного року дарував тато мамі на її день народження. Я не стала запитувати в Степана, від кого він дізнався про дату народження моєї мами і про червоні троянди. І так зрозуміло – від тата.

Від багатьох львівських істориків, надто етнологів, часто чую розповіді про шляхетні вчинки та своєчасні поради мого тата. Спогади зворушують і, водночас, зменшують біль втрати. Дякую усім, хто співпереживає і не забуває.

Олена ФЕДОРЧУК